

УДК 343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/npuuola.v30.2022.8>*Р. С. Южека*

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вступ. Становлення України як правової демократичної держави відбувається в трансформаційних умовах, що призводить до якісних змін правової системи. Демократичні перетворення, що відбулися в нашій країні, сучасні глобалізаційні процеси, курс на проведення конституційної та політичної реформ обумовили перегляд традиційних уявлень юридичної науки про право і його джерела, у тому числі джерела такої галузі, як кримінальне право. Тому, в юридичній літературі все більше уваги приділяється кримінальному праву, розгляду його складових елементів, однак проблема його джерел залишається дослідженою досить поверхово.

Висока динамічність та інтенсивність політичних і соціально-економічних процесів у суспільстві й державі потребують переосмислення багатьох теоретичних і практичних розробок правової науки, у тому числі відносно кримінального права. У зв'язку з цим актуальним видається розгляд рішень Європейського суду з прав людини як джерела матеріального кримінального права в зарубіжних країнах. Оскільки Україна як активний учасник глобалізаційних світових процесів формує доктрину у новому цивілізаційному вимірі, то видається актуальним дослідження зарубіжного досвіду впровадження судового прецеденту в системі джерел кримінального права. Таке запозичення ідеальної моделі, безумовно, позитивно вплине на процес побудови правової системи в Україні.

Стан дослідження. В юридичній літературі питанням джерел кримінального права присвятили свої праці П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, І. В. Басков, Є. В. Благоев, Я. М. Брайнін, А. І. Бобилев, В. М. Галкін, Л. Д. Гаухман, І. Я. Гонтар, А. Е. Жалінський, В.П. Коняхін, О.В. Кучер, Д.В. Кухнюк, О.О. Навроцький, А.В. Наумов, К.В. Ображиев, М.І. Панов, О.І. Рарог, А. С. Сохіяян, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк, С. В. Хилюк, А.С. Шляпочников, Г.Ф. Шершеневич та інші. Їх роботи заклали фундамент сучасного розуміння джерел кримінального права. Однак незважаючи на дослідження в сучасній вітчизняній юридичній науці теорії джерел, не викликає сумніву, що ця складна та динамічна категорія є актуальною для розробки поглиблених наукових концепцій. Разом з тим багато положень розроблялося в період панування радянської сис-

теми права та відповідних їй наукових концепцій, окремі з яких сьогодні розглядаються суперечливо, та деякі питання залишаються відкритими для дискусій.

Актуальність дослідження зарубіжного досвіду виконання рішень Європейського Суду з прав людини посилюється з недостатністю теоретичної розробленості, існуванням значної кількості дискусійних теоретичних і практичних питань щодо удосконалення правозастосовної практики в Україні.

Мета цієї статті полягає в комплексному науковому аналізі рішень Європейського суду з прав людини як джерела матеріального кримінального права зарубіжних країн та дослідження, науковому дослідженні зарубіжного досвіду виконання рішень Європейського Суду з прав людини.

Основні результати. Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є міжнародною європейською судовою інстанцією, що розглядає індивідуальні чи колективні скарги від громадян держав-учасниць Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – Конвенція). Метою діяльності міжнародної судової інстанції є забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини шляхом і встановлення справедливих компенсацій. Рішення ЄСПЛ мають прецедентний характер; всі остаточні постанови Європейського Суду мають обов'язкову силу для держав-відповідачів, які згідно зі ст. 46 Конвенції зобов'язуються виконувати їх. Також слід зазначити, що рішення ЄСПЛ є обов'язковими для виконання не лише для учасників конкретного процесу, а й для всіх держав, які ратифікували Конвенцію [1, с. 57].

Слід зауважити, що в кожній з держав-учасниць Конвенції відмінний процес реалізації рішень ЄСПЛ, який характеризується певними особливостями.

В свою чергу, в Україні законодавчо врегульовано власний особливий механізм виконання рішень Євросуду, однак прагнення нашої країни до європейської інтеграції зумовлює вивчення та аналіз зарубіжного досвіду з цього питання, а особливо країн, що входять до Європейського Союзу. На наш погляд, цікавим та актуальним є досвід країн щодо яких органи Ради Європи визнають задовільним стан виконання рішень ЄСПЛ [1, с. 57].

Спрямованість юридичної сили рішення ЄСПЛ на державу – учасницю Конвенції є узгодженою з принципами міжнародного публічного права. У принципі, Конвенція займає нейтральну позицію стосовно національних правових систем і, на відміну від права наднаціональної організації, не призначена для безпосереднього втручання в національну правову систему. Безпосередньо Конвенцією не передбачено внутрішніх механізмів забезпечення своєї юридичної сили. Їх відповідно створюють та реалізують самі держави-учасниці. Механізми інтеграції положень Конвенції в правові системи різних держав характеризуються неоднаковістю.

Теоретично існує ймовірність протиріч між положеннями Конвенції та кримінально-правовими нормами національного законодавства. Проблема запобігання наданню Конвенцією додаткових прав державам, не передбаченим Конвенцією, може виникнути в тих сферах, де права різних сторін стикаються таким чином, що розширення прав однієї з них призводить до

обмеження прав іншого, або якщо це суперечить кримінально-правовим нормам національної конституції.

У будь-якій правовій системі, яка надає міжнародному праву статус, нижчий за статус національної конституції, остання матиме пріоритет перед міжнародним правом, якщо їхні норми не узгоджуються. Це – з позиції національного права. З позиції міжнародного права національні суди, які у разі розбіжності між нормами конституції та положеннями міжнародної угоди надають пріоритет конституції, порушують одночасно норми міжнародного права. У разі виникнення конфлікту між нормами Конвенції та національної конституції міжнародне право вимагає, щоб конституція відповідала Конвенції. Інакше виникає конфлікт між двома правопорядками, для якого сьогодні не існує правильного рішення [2, с. 218].

Щодо побудови системи джерел кримінального права та місця в цій системі рішень ЄСПЛ в Україні, особливу увагу привертає досвід організації джерел кримінального права Німеччини та Франції, як держав, близької до України у географічному і в геополітичному плані, а також у правовому відношенні. Це виражено, передусім, у схожості структури права, розумінні правової норми, системи джерел права. Окрім цього, Франція є членом Європейського Союзу, до якого прагне увійти й Україна, і це зумовлює врахування міжнародних, зокрема європейських прикладів функціонування судових систем зарубіжних країн.

Досвід Німеччини показує, що, віддаючи пріоритет принципам національної правової системи, необхідно розуміти, що кожна галузь права має свої принципи, у тому числі щодо реалізації та розміщення норм і заснованих на них рішень міжнародного права. Не втрачаючи своєї специфіки, міжнародне право діє відповідно до цілей і принципів закладеної в нього національної правової системи. Не можна стверджувати, що норми міжнародного права займають окреме місце в нормативному оформленні правової системи.

Підвищення ефективності та результативності міжнародного права пов'язане з розвитком міжнародних і внутрішніх механізмів його застосування, а також з добровільним самообмеженням державами певних суверенних прав у загальних інтересах людства. Вплив процесу інтернаціоналізації суспільного життя на правові системи різних країн призводить до поглиблення взаємодії правових систем.

В юридичній літературі існує думка про визнання обов'язкових принципів і норм міжнародного права лише у разі їх імплементації (легітимації в тій чи іншій формі) у національне право. У цьому випадку юридична сила принципів і норм міжнародного права буде залежати, серед іншого, від юридичної сили акту, який офіційно визнає їх обов'язковість [2, с. 218].

Значення і місце прецедентної практики Європейського Суду визначаються статусом Конвенції. Відповідно до статті 32 Конвенції юрисдикція Європейського Суду поширюється на всі питання, які стосуються роз'яснення і застосування положень Конвенції та відповідних протоколів до неї, які передаються на його розгляд. Якщо має місце факт порушення Конвенції відповідні нормативно-правові документи повинні скасовуватися чи офіційно роз'яснюватися з позицій рішення Європейського Суду; пору-

шення Конвенції, визнане триваючим повинне припинитися, а становище до визнання порушення, за можливості, відновлюватися [2, с. 218].

У романо-германській правовій системі мотивувальні позиції Європейського Суду повинні займати місце поруч із законом, в англосаксонській – поруч із прецедентом найвищої сили, а там, де доктрина виступає основним джерелом кримінального права, – прирівнюватися до доктрини. Більшість країн Європи належать до романо-германської правової системи, тому практика ЄСПЛ у цих країнах є тлумаченням норм та виокремлення найважливіших положень Конвенції, фактично вона є джерелом тлумачення Конвенції. У зв'язку з тим, що національні правові системи зближуються, стають більш інтернаціоналізовані, важливість виконання рішень Європейського Суду повинні висуватися на перший план. У сьогоденні досить випереджено визнавати рішення Європейського Суду частиною національного права; більш правильно використовувати формулу «входять у правову систему» для такого визначення. Водночас відсутні заперечення з приводу того, що сама Конвенція є частиною національного законодавства. У такому разі не визначаються особливості систем національного і міжнародного права, а, навпаки, відбувається пошук їх оптимальної взаємодії в національній системі правового регулювання. Правомірність і виконання рішень Європейського Суду в національній правовій системі залежить від органів, які укладають і ратифікують відповідний договір. Але є держави, в яких судові органи функціонують незалежно від виконавчої та законодавчої влади. Виконання рішень Європейського Суду в таких державах визначається судовою владою [2, с. 219].

У більшості європейських країн виконання рішень ЄСПЛ здійснюється, як правило, на підставі законів, які регулюють загальні процедури виконання рішень національних судів, за допомогою застосування аналогій чи загальноправових принципів.

Відповідно до Конвенції, діяльність Європейського Суду як контрольного механізму носить виключно субсидіарний характер, а саме систему захисту прав і свобод людини. Основна відповідальність за їх гарантування покладається на національні правові системи. Стаття 1 Конвенції наголошує на тому, що саме держави-учасниці зобов'язані забезпечувати права і свободи, які передбачені цією Конвенцією, кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією [3]. Відповідно до цього, держави взагалі володіють широкою «свободою розсуду» у виборі засобів і способів вирішення правових питань, пов'язаних зі здійсненням і захистом прав і свобод, які перебувають під охороною Конвенції. Ця обставина неодноразово підкреслювалася самим Європейським Судом.

Також заслуговує уваги питання юридичної сили рішень ЄСПЛ, винесених щодо іноземних держав. Термін «рішення» вживається відносно до України в статті 1 Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини». У рішеннях ЄСПЛ щодо України є дві складові – матеріальний аспект (справедлива компенсація потерпілому) та заходи загального характеру (наприклад, унести зміни до законодавства).

Деякі вчені схильні вважати, що для жодної іншої держави, крім держави-відповідача, рішення Європейського суду з прав людини не мають

обов'язкового характеру. На приклад, Голова Європейського суду з прав людини у відставці Ж.-П. Коста на одній із конференцій зазначив: «Рішення Європейського суду з прав людини мають лише відносну силу *res judicata*, а не *erga omnes*, ... через що держави, яких не торкається прямо те чи інше рішення, не зобов'язанні йому відповідати». Проте у своєму виступі пан Ж.-П. Коста привів приклади, коли через ігнорування рішень, прийнятих щодо іноземних країн, держава згодом сама ставала відповідачем в аналогічній справі. На сьогодні все більше держав застосовують практику горизонтального застосування рішень Європейського суду з прав людини: держави, щодо яких не було винесено рішення, вирішують самостійно реформувати та пристосовувати своє законодавство відповідно до наявної практики Суду [4, с. 76].

Проте, на сьогоднішній день неврахування іноземної судової практики ЄСПЛ державами під час виконання міжнаціонального правосуддя призвело до великої кількості тотожних скарг, поданих саме проти цих держав. Це суттєво впливає на перевантаження роботи ЄСПЛ та відповідно тягне за собою значні матеріальні збитки.

ЄСПЛ неодноразово висловлював з приводу цього зауваження під час вирішення конкретних справ. В справі «Опуз проти Туреччини» (*Opuz v. Turkey*) ЄСПЛ вказав на необхідність брати до уваги його висновки навіть в рішеннях щодо інших держав-учасниць: «... враховуючи, що Суд надає остаточне авторитетне роз'янення прав і свобод, визначених у розділі 1 Конвенції, Суд розгляне, чи прийняли національні органи влади в достатній мірі принципи, що випливають із його рішень з аналогічних питань, навіть якщо вони стосуються інших держав» [4, с. 76].

У справі «Ранцев проти Росії та Кіпру» (*Rantsev v. Cyprus and Russia*) суд нагадав, що мета його рішень, окрім вирішення конкретної справи, полягає в роз'ясненні, утвердженні та розвитку правил, встановлених Конвенцією для підвищення загальних стандартів захисту прав людини та поширення практики поваги до прав людини в державах-учасницях [4, с. 76].

Отже, тут мова йде про *erga omnes* ефект судових рішень Європейського суду з прав людини, тобто поширення рішень на невизначене коло осіб та правовідносин, включаючи правовідносини «горизонтального характеру» – зобов'язань, які є обов'язковими для всіх, розповсюджуються на всіх і стосуються основних цінностей міжнародного права. Тобто, як випливає зі змісту статті 1 Конвенції, держави-учасники повинні дотримуватись роз'янення Конвенції, виражених у прецедентній практиці ЄСПЛ. Прецедентність проявляється у тому, що цей Суд при вирішенні справ схильний в цілому слідувати підходам, що застосовувалися ним раніше, якщо не визнає за необхідне їх змінити.

Європейський Суд в своїй оцінці норм Конвенції спирається на універсальне правило принципу *pacta sunt servanda*. *Pacta sunt servanda* це міжнародний принцип. Відповідно до якого на держав-учасниць покладається обов'язок сумлінно виконувати усі вимоги Конвенції та, як результат, визнавати і безумовний обов'язковий характер рішень Європейського Суду у справах проти них. При цьому Європейський Суд вважає, що положення національних конституцій не можуть розглядатися як такі, що

мають порівняно із Конвенцією пріоритетне значення, оскільки Віденська конвенція про право міжнародних договорів (стаття 27) [5] забороняє державам посилалися на своє національне право як обставину, яка звільняє їх від виконання чинних міжнародних договорів, тому що верховенство і юридична сила конституцій поширюється тільки на національні правові акти. Відповідно до міжнародного права, у випадку розбіжностей між міжнародними зобов'язаннями і національним правом, держава не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору [4, с. 76].

Особливий статус Європейського суду з прав людини як міжнародного судового органу не дозволяє йому втручатися у внутрішні справи держав-членів, і тому Європейський суд з прав людини не є апеляційною інстанцією, пов'язаною з національними судами. У виняткових випадках, переглядає рішення Європейського суду з урахуванням усіх обставин справи та висновків у таких рішеннях щодо процесуальних питань, пов'язаних із попереднім розглядом справи національними судами.

Європейський Суд наголошує на тому, що норми Конвенції охоплюють усі акти і заходи, незалежно від їхньої правової природи, і не обмежують здійснення перевірки якої-небудь частини національних правових систем держав-учасниць, зобов'язаних демонструвати відповідність вимогам Конвенції щодо всієї своєї юрисдикції [4, с. 76].

Не всі держави погоджуються з таким підходом до виконання вимог Конвенції. Так, неприйнятність подібної трактовки співвідношення конвенційного і національного правопорядків знаходить своє відображення в рішеннях конституційних судів Австрії, Німеччини, Італії, Литви, Туреччини та інших європейських країн. Ніхто з них не заперечує важливості пошуку взаємоприйнятних засобів досягнення компромісу з Європейським Судом. Саме це дає змогу уникати конфліктів між досить різним правовим регулюванням. Такі держави солідарними з тим, що рішення Європейського суду, з приводу їх виконання, не можуть мати верховенства перед конституційними нормами, а тому їх виконання потребує уважного і досить обережного об'єднання з національним правопорядком. Як результат, всупереч посяганням Європейського Суду, ряд європейських країн, не відмовляються від конвенційних ідеалів захисту прав і свобод людини, але все ж таки вважають, що його рішення не можуть претендувати на абсолютний імунітет стосовно національного правопорядку [2, с. 221].

В європейських країнах існують різні підходи до кваліфікації юридичної природи та наслідків рішення ЄСПЛ у національній системі права.

У Чеській Республіці порядок виконання рішень ЄСПЛ склався в рамках суспільного і політичного консенсусу щодо високої цінності прав і свобод людини і необхідності інтеграції в європейські структури для успішного розвитку країни. Цей підхід був нормативно закріплений в Конституції країни, що встановлює верховенство міжнародного права та зобов'язує всі державні органи брати участь у виконанні міжнародних зобов'язань держави [6, с. 141–145].

В Чехії порядок виконання рішень ЄСПЛ формалізований, що знаходить своє підтвердження у визначені нормативно-правовими актами, що

врегулюють діяльність офісу Уповноваженого представника країни в ЄСПЛ, а також законами і актами, які визначають компетенцію інших різних органів влади.

Інституційно відповідні органи забезпечують процес виконання рішень ЄСПЛ. Так, наприклад, представництво Європейського суду з прав людини в країні у співпраці з Міністерством юстиції, яке забезпечує роботу його офісу, відповідає за інформування органів влади про рішення Європейського суду з прав людини. До обов'язків таких представників входить повідомлення про рішення щодо скарг проти Чеської Республіки та надання інформації про розвиток і застосування загальної практики Європейської конвенції з прав людини. Функцію виплати компенсації виконує Міністерство фінансів. Призначена компенсація, виплачена з резервів.

В судовій системі Чеської Республіки значну роль відіграє Конституційний Суд. До його повноважень відносяться розгляд питань як і про конституційність законів, так і скарги на порушення прав і свобод людини, що зумовлені рішеннями і діями органів влади. Так, перед зверненням до ЄСПЛ в Чеській Республіці необхідно пройти ланку Конституційного Суду [7].

Рішення Конституційного Суду є остаточним у вітчизняній судовій системі. Водночас законодавство ЧР не передбачає можливості внесення змін до нього в цивільних та адміністративних справах. Це ускладнює виконання рішень ЄСПЛ у певних категоріях справ. Проте законодавством передбачено порядок зміни вироків у кримінальних справах, винесених Європейським судом з прав людини. Функції скасування та повторного розгляду також виконує Конституційний Суд, а сам перегляд справи здійснюється судами нижчих інстанцій.

Виконання заходів загального характеру в Чехії координується різними органами влади. Представник держави в ЄСПЛ відповідає за розробку рекомендацій про необхідні заходи загального характеру.

За координування діяльності органів влади щодо виконання рішень ЄСПЛ відповідає Міністерство юстиції. Окрім того, у Чехії існує діючий механізм, який спрямований на погодження законів та правозастосовної практики в країні із нормами ЄСПЛ. В першу чергу, це знаходить своє відображення у виконанні Конституційним Судом функцій, які пов'язані із обов'язком проводити моніторинг практики ЄСПЛ і роз'яснювати її зміст підпорядкованим йому, нижчим за ланками, судам. Цей процес здійснюється у вигляді рекомендацій. Зближення до єдиних норм національного законодавства та стандартів ЄСПЛ забезпечується участю Представника держави в ЄСПЛ у процесі законотворення. На Парламент покладені обов'язки отримувати від Міністерства юстиції висновки на кожен законопроект, відповідним структурним підрозділом якого є офіс Представника [8, с. 234].

Здійснення контролю за виконанням рішень ЄСПЛ в Чехії покладено на Конституційний Суд. Конституційний Суд має повноваження розглядати справи про виконання міжнародних договорів, оскільки Конституція зобов'язує органи влади виконувати міжнародні зобов'язання держави. Чеська правова доктрина розглядає такі повноваження як невід'ємну части-

ну Конвенції, оскільки вони поширюються і на рішення ЄСПЛ [8, с. 234].

В свою чергу, у Франції порядок виконання рішень ЄСПЛ слабо формалізований. Винятком виступють лише процедури перегляду вироків у зв'язку з прийняттям рішень ЄСПЛ. Спеціалізованих інститутів, які б відповідали за виконання рішень ЄСПЛ, у Франції не існує. Але, незважаючи на такі недосконалості, у Франції склалася відповідна практика виконання рішень ЄСПЛ. Судові рішення розглядаються, насамперед, як загальнообов'язкове джерело кримінального права.

Виходячи з аналізу практики виконання рішень ЄСПЛ у Франції можна виділити низку факторів, серед яких: досить високий статус виконавчої влади, недорозвиненість системи конституційного правосуддя при наявності розвиненої системи цивільних, кримінальних і адміністративних судів. Значний вплив на такий підхід з приводу виконання рішень ЄСПЛ має конституційний принцип верховенства міжнародного права [8, с. 234].

У виконанні рішень ЄСПЛ беруть участь різні органи влади. До обов'язків Міністерства юстиції належить функція інформування органів про рішення ЄСПЛ. Виконання рішень у частині індивідуальних заходів врегульовано лише стосовно перегляду вироків по кримінальних справах, щодо яких було винесено рішення ЄСПЛ.

Варто зазначити, що в деяких європейських країнах, серед яких і Франція, національне законодавство підлягає змінам ще до вирішення Європейським судом справи по суті, тобто на стадії прийняття справи до розгляду, навіть зважаючи на те, що держава не уникне покарання за порушення права людини за законодавством, що вже не є чинним на момент винесення рішення Судом. Як приклад, справа "Аммур проти Франції" (25 вересня 1988 року) стосовно іноземця, затриманого в зоні очікування: Франція внесла зміни до законодавства стосовно осіб, що просять притулку, до винесення Судом з прав людини рішення у цій справі.

Франція прагне виконувати рішення ЄСПЛ шляхом удосконалення правозастосовної практики по конкретних категоріях справ, а також через використання принципів і стандартів, що визначені Кривенцією та рішеннями ЄСПЛ. Щодо виконання рішень ЄСПЛ у частині заходів загального характеру, то основну роль тут відіграють судові органи держави, органи прокуратури та інші суб'єкти правозастосування. За інформування та координацію діяльності зазначених органів відповідає Міністерство юстиції [9, с. 85].

У Німеччині рішення ЄСПЛ не є самодостатнім юридичним документом для процедури примусового виконання. Заявник, який отримав рішення ЄСПЛ на свою користь, має звернутися до національного суду Німеччини з метою отримання «визнання» такого рішення компетентним національним судом за аналогією із процедурою визнання рішень іноземних судів. Аналогічна система діє і в Австрії, де Федеральний Закон про Виконання Судових Рішень (*Exekutionsordnung*) не визначає рішення ЄСПЛ як документ, на підставі якого безпосередньо можливе здійснення примусового виконання. Законодавство Італії також не визнає безпосередньо рішення ЄСПЛ як самодостатнього документа, який підлягає примусовому виконанню. Водночас варто ще раз наголосити на тому, що у зазначених країнах,

як правило, питання про необхідність примусового виконання рішення ЄСПЛ стосовно виплати справедливої сатисфакції є більше теоретичним, аніж таким, що реально постає в практиці [9, с. 85].

В Німеччині діють принципи поділу гілок влади та підпорядкування органів управління закону. Це парламентська республіка, в основі якої, конституційний лад, на відміну від інших, акцентує увагу на ролі парламенту в системі органів державної влади. У правовій системі Німеччини значне місце займає Конституційний Суд, який має право перевіряти конституційність законів, підзаконних актів і правозастосовної практики судових і виконавчих органів всіх рівнів. У правовій системі держави Конвенція і рішення ЄСПЛ мають статус федеральних законів.

Німеччина вважає за необхідне виконувати ЄСПЛ, які винесені стосовно неї, а також інтегрувати у свою правову систему рішення по інших країнах. В зазначеній державі рішення ЄСПЛ не є самодостатнім юридичним документом для процедури примусового виконання. Процедури виконання рішень ЄСПЛ у цілому формалізовані законодавчими і підзаконними актами, що визначають компетенцію і порядок роботи різних органів влади, тобто результату передую виконання раніше визначеної послідовності дій. Але відповідного закону, який би визначав всі норми, в тому числі кримінально-правові норми, щодо виконання рішень ЄСПЛ, у Німеччині не має. Існують норми, в яких детально визначаний порядок перегляду вироків і адміністративних рішень, якщо по справі було винесено рішення ЄСПЛ [9, с. 85].

Конституційний Суд ФРН виділив положення Основного закону, як вищий, ніж положення Конвенції за юридичною силою, що передбачає здійснення національного конституційного контролю положень Конвенції і практики її роз'яснення Європейським Судом. Резонансна справа «Гергюлю проти Німеччини» виступає яскравим прикладом верховенства Основного закону над положеннями Конвенції. [10, с. 40].

Виконавчі органи влади, в тому числі уряд, відповідають за розробку законопроектів і адміністративних заходів, які необхідні для виконання рішень ЄСПЛ у частині реалізації заходів загального характеру. А ось законодавчий орган бере участь у процесі лише тоді, коли при виконанні рішень ЄСПЛ з'ясується, що відповідної кримінально-правової норми не існує та визначається за необхідне прийняття закону [9, с. 85].

Законодавство Італії не визнає безпосередньо рішення ЄСПЛ як самодостатнього документа, який підлягає примусовому виконанню.

Окремо слід зазначити, що детальне регулювання процедури виконання рішень ЄСПЛ в західноєвропейських країнах зазвичай не є необхідним на практиці, оскільки достатньо високий рівень правової та політичної культури відповідних держав (наприклад, Німеччини та Австрії) створює необхідне підґрунтя для безумовного виконання державами рішень ЄСПЛ без необхідності застосування примусових юридичних механізмів та процедур [9, с. 85].

Проводячи порівняльний аналіз порядку виконання рішень ЄСПЛ в країнах ЄС та в Україні, можна виокремити певні схожості. Однак, кожна з розглянутих країн використовує свій індивідуальний підхід. Практич-

но в усіх європейських країнах запроваджена система «єдиного вікна» для здійснення виплат компенсацій, присуджених ЄСПЛ. Застосування принципу «єдиного вікна» для виплат дозволяє більш ефективно контролювати процес виконання Рішень ЄСПЛ у частині виплат компенсацій, а також здійснювати виплати у розумний строк. Однозначним є залучення до процедури виконання рішень Міністерства юстиції, а також фінансових органів для виплати компенсацій. Як правило, урядовими органами, відповідальними за здійснення виплат, є Міністерство юстиції (Португалія, Литва), Міністерство фінансів (Естонія), Міністерство економіки (Італія) або аналогічні за компетенцією урядові органи відповідної держави. Можна виділити низку особливостей, притаманних для країн Європейського Союзу, які ми розглянули: а) визначна роль щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ Конституційного Суду; б) відсутність можливості перегляду рішень національних судів; в) наявність контрольних функцій за виконанням рішень ЄСПЛ у законодавчого органу держави; г) участь у реалізації рішень ЄСПЛ уповноваженого з прав людини, генерального прокурора. На наш погляд залучення цих суб'єктів до виконання рішень ЄСПЛ в Україні також сприяло б ефективності їх реалізації [1, с. 62]. На підтвердження цього варто додати, що забезпечення стабільності та ефективності реалізації виконання рішень ЄСПЛ в Україні за умов трансформаційних процесів безпосередньо залежить від наявності взаємодії всіх умов, які відіграють провідну роль в тих чи інших правових системах.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладений матеріал, формується думка, що практика Європейського суду з прав людини має стати фактором розвитку національного законодавства, приведення його у відповідність із європейськими стандартами прав людини.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є особливим міжнародним договором, що встановлює унікальний механізм захисту прав людини.

Конституція гарантує громадянам право на судовий захист. Громадяни можуть звертатися за захистом у відповідні органи наднаціональної юрисдикції, в тому числі в рамках Конвенції. Держава зобов'язана докласти максимум зусиль, щоб рішення Європейського Суду були виконані. Якщо виконання рішення Європейського Суду суперечитиме основоположним приписам Конституції, можливий відступ від правової обов'язковості виконання цих рішень. Це можливо лише у виняткових випадках. Але ці випадки не може бути перешкодою для пошуку спільними зусиллями зацікавлених сторін взаємоприйнятних способів мінімізації конституційно-конвенційних колізій.

Серед усіх міжнародно-правових механізмів захисту прав людини, доступних на теренах Європи, Європейський суд з прав людини справді можна вважати найефективнішим засобом захисту прав та свобод людини. Його рішення, на відміну від рішень інших інституційних механізмів, доступних країнам Європи, мають зобов'язальний характер, тобто є обов'язковими до виконання державами-членами Конвенції. Європейський суд з прав людини здатний до змін відповідно до потреб міжнародної спільноти та викликів, що вона перед ним ставить.

Рішення ЄСПЛ, що мають обов'язковий для виконання характер не лише для учасників конкретного процесу, а й для всіх держав, які ратифікували Конвенцію, створюють передумови для удосконалення внутрішнього законодавства країн-учасниць Конвенції. Механізм реалізації рішень ЄСПЛ є дещо відмінним та характеризується певними особливостями в кожній з держав-учасниць Конвенції.

Рішення ЄСПЛ відіграють важливе значення, адже виступають дієвим інструментом гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів особи. Цінність рішень ЄСПЛ полягає у тому, що останні більш швидко, ніж інші кримінальні засоби, вносять корективи у процес правозастосування державних органів, удосконалюючи тим самим механізм кримінального регулювання щодо гарантування конвенційних та конституційних прав людини.

Зауважимо, що Україна також є активним учасником глобальних світових процесів. У зв'язку з цим відбувається відмова від багатьох застарілих концепцій і міфів, формується доктрина розвитку України в XXI ст. у новому цивілізаційному вимірі, з урахуванням мінливої стратегічної ситуації у світі. Слід зазначити, що оскільки Україна – досить молода держава, постає низка проблем, пов'язаних з одного боку, з побудовою національної концепції розвитку, а з іншого – пристосування до тих законів, які встановлюються міжнародною спільнотою, а також до нових викликів сучасного світу. Тому особливої актуальності набувають теоретичні та прикладні розробки щодо запровадження в Україні правової системи європейського зразка. Звідси особливу увагу привертає досвід провідних країнах, що, безумовно позитивно вплине на побудову нових концепцій в нашій країні.

Рішення ЄСПЛ, що визнаються джерелами кримінального права, є обов'язковими до виконання договірними сторонами та створюють передумови для удосконалення внутрішнього законодавства країн-учасниць Конвенції.

Юрисдикція ЄСПЛ має дуже важливе значення для національної держави, оскільки дає змогу державам бути на міжнародній арені, стимулюючи їх до вдосконалення власних систем права, з метою їх відповідності міжнародним стандартам та європейським принципам.

Положення Конвенції та правові позиції ЄСПЛ займають найважливіше місце серед джерел кримінального права України. Рішення ЄСПЛ (в частині сформульованих в них правових позицій), винесені як щодо України, так і інших країн, мають у вітчизняній правовій системі юридичну силу. Українська судова система поступово робить свій вибір на користь забезпечення прямої дії рішень ЄСПЛ у внутрішньому праві, посилюючи тим самим їх вплив на розвиток правової системи в цілому.

Отже, здійснення реформ та європейський вибір може сприяти виходу України на новий етап суспільно-політичного розвитку, зміцненню демократії, наближенню до ідеалу правової та соціальної держави лише за умов виваженості та наукової обґрунтованості кожного кроку державотворення. У зв'язку з цим об'єктивно необхідним є подальші дослідження юридичних процесів розвитку сучасної державності, методів здійснення державної влади у країнах із різними формами правління з метою вияв-

лення позитивного досвіду організації правової системи та максимального використання їх кращих надбань, виведення нових сфер юриспруденції, виявлення нових, раніше невідомих властивостей держави та права.

Література

1. Завгородній В. А. Зарубіжний досвід виконання рішень Європейського Суду з прав людини (на прикладі деяких країн Європейського Союзу). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 57-64.
2. Блажівська Н. До питання про місце рішень Європейського суду з прав людини у національній правовій системі. *Підприємництво, господарство і право : щомісячний науково-практичний юридичний журнал / Н.-д. ін-т приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; ТОВ «Гарантія» ; голов. ред. Крупчан О.Д.* Київ, 2018. № 4 (266). С. 218-222.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Юдківська Г. Деякі проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. *Право України*. 2011. № 7. С. 74-79.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: міжнародний документ від 23 травня 1969 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
6. Конституція Чехії (Чешской Республики) от 16 декабря 1992 г. // Конституции государств Европы: в 3 т. М., 2001.
7. Судебная система в Чехии (текст доклада заместителя председателя Совета Судей в ЧР) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://euro-advocate.com/2011-06-28-08-18-49.html>.
8. Балик С. Опыт Конституционного суда Чешской Республики по приведению в исполнение решений Европейского Суда по правам человека. *Имплементация решений Европейского Суда по правам человека в практике конституционных судов стран Европы: сб. докладов*. М., 2006. С. 232-237.
9. Коротеев К. Исполнение решений Европейского Суда по правам человека во Франции. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2009. № 1 (68). С. 83-97.
10. Любве-Вольф Г. Европейский суд по правам человека и национальные суды: дело Гергюлю. *Сравнительное конституционное обозрение*. 2006. № 1(54). С. 39-42.

Анотація

Южека Р. С. Виконання рішень європейського суду з прав людини в зарубіжних країнах. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню виконання рішень Європейського суду з прав людини в зарубіжних країнах. Автором з'ясовано, що механізм реалізації рішень ЄСПЛ є дещо відмінним та характеризується певними особливостями в кожній з держав-учасниць Конвенції.

Україною на законодавчому рівні визначено власний механізм виконання рішень Євросуду, однак прагнення нашої країни до європейської інтеграції зумовлює вивчення та аналіз зарубіжного досвіду з цього питання, а особливо країн, що входять до Європейського Союзу.

Порівнюючи порядок виконання рішень ЄСПЛ в країнах ЄС та в Україні, можна побачити певні подібні риси, хоча кожна з розглянутих країн характеризується своїм особливим підходом. Однозначним є залучення до процедури виконання рішень Міністерства юстиції, а також фінансових органів для виплати компенсацій. Слід вказати на особливості, що притаманні для розглянутих країн Європейського Союзу: а) наявність визначної ролі щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ Конституційного Суду; б) відсутня можливість перегляду рішень національних судів по адміністративних чи господарських справах; в) механізм забезпечення контрольних функцій за виконанням рішень ЄСПЛ у законодавчого органу держави; г) участь у реалізації рішень ЄСПЛ уповноваженого з прав людини, генерального прокурора тощо.

Україна – активний учасник глобальних світових процесів. У зв'язку з цим відбувається відмова від багатьох застарілих концепцій і міфів, формується доктрина розвитку України в ХХІ ст. у новому цивілізаційному вимірі, з урахуванням мінливої стратегічної

ситуації у світі. Слід зазначити, що оскільки Україна – досить молода держава, постає низка проблем, пов'язаних з одного боку, з побудовою національної концепції розвитку, а з іншого – пристосування до тих законів, які встановлюються міжнародною спільнотою, а також до нових викликів сучасного світу.

Ключові слова: міжнародна спільнота, Європейський союз, Європейський суд з прав людини, прецедентне право, Рішення Європейського суду з прав людини.

Summary

Yuzheka R. S. Enforcement of judgments of the European court of human rights in foreign countries. – Article.

The article is devoted to the study of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights in foreign countries. The author finds that the mechanism of implementation of ECHR decisions is somewhat different and is characterized by certain features in each of the states parties to the Convention.

At the legislative level, Ukraine has its own mechanism for implementing the decisions of the European Court, but our country's desire for European integration requires the study and analysis of foreign experience on this issue, especially in the European Union.

Comparing the procedure of execution of ECHR decisions in the EU countries and in Ukraine, one can see certain similar features, although each of the considered countries is characterized by its own special approach. It is unambiguous to involve in the procedure of execution of decisions of the Ministry of Justice, as well as financial authorities for the payment of compensation. However, it should be noted the features that are inherent in the countries of the European Union: a) a significant role in monitoring the implementation of the decisions of the ECHR of the Constitutional Court; b) the inability to review decisions of national courts in administrative or commercial matters; c) the presence of control functions over the implementation of ECHR decisions in the state legislature; d) participation in the implementation of ECHR decisions of the Commissioner for Human Rights, the Prosecutor General, etc.

Ukraine is an active participant in global world processes. In this regard, there is a rejection of many outdated concepts and myths, the doctrine of the development of Ukraine in the XXI century. in a new civilizational dimension, taking into account the changing strategic situation in the world. It should be noted that since Ukraine is a relatively young country, there are a number of problems related, on the one hand, to building a national concept of development, and on the other – adapting to the laws established by the international community and new challenges of the modern world.

Key words: international community, European Union, European Court of Human Rights, case law, Judgment of the European Court of Human Rights.